

Dit document maakt gebruik van bladwijzers

NBA-handreiking 1153
Frauderisicoanalyse

19 maart 2025

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA-handreiking 1153 Frauderisicoanalyse

NBA-handreiking 1153	Frauderisicoanalyse
Van toepassing op:	Alle opdrachten tot controle van financiële overzichten (in deze handreiking omwille van de leesbaarheid veelal aangeduid als 'de controle van jaarrekeningen')
Onderwerp:	In deze NBA-handreiking wordt uitgelegd wat van de controlerende accountant verwacht wordt om te komen tot een frauderisico-analyse zoals bedoeld in Standaard 240. De handreiking gaat niet in op de daaruit volgende controlewerkzaamheden of op de stappen die nodig zijn bij aanwijzingen of vermoedens van materiële fraude.
Datum:	19 maart 2025
Status:	NBA-handreiking, geen dwingende bepalingen. Wanneer in de tekst het woord 'dient' of een synoniem daarvan wordt gebruikt, betreft het een verwijzing naar wettelijke of overige verplichtingen.
Relevante regelgeving:	NV COS (met name Standaard 240 en 315)

NBA-handreiking 1153 Frauderisicoanalyse

Inhoudsopgave

Introductie	4
Kijken door een fraudelens	4
Over dit document	5
1 Inleiding	8
1.1 Waarom deze NBA-handreiking?	8
1.2 Waarom is aandacht voor fraude(-risico's) van belang	8
1.3 Het proces van frauderisicoanalyse	8
2 Verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving	10
2.1 Inzicht in de entiteit	10
2.2 Inzicht in de interne beheersingsomgeving en interne beheersingsmaatregelen	11
2.3 Frauduleuze financiële verslaggeving en onrechtmatige toe-eigening van activa	12
2.4 Omvang en complexiteit	13
2.5 Uit te voeren risico-inschattingswerkzaamheden	13
3 Identificeren van frauderisicofactoren	15
3.1 Het nut van de fraudedriehoek	15
3.2 Een iteratief proces	15
3.3 De fraudedriehoek: stimulans of druk, gelegenheid en rechtvaardiging (rationalisatie)	15
3.4 Documenteren	16
4 Van frauderisicofactoren naar frauderisico's	18
4.1 Onderscheid tussen frauderisicofactoren en frauderisico's	18
4.2 Hoe frauderisicofactoren te evalueren?	18
4.3 Kwantitatieve en kwalitatieve overwegingen ten aanzien van materieel belang	19
4.4 Voorbeelden wel of geen frauderisico?	20
5 Veronderstelde frauderisico's	22
5.1 Het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management	22
5.2 Het veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording	25
5.3 Voorbeelden voor het specifiek maken van het frauderisico opbrengstverantwoording	27
Bijlage Definities	33

Introductie

De accountant moet bij de controle van historische financiële informatie risico's op afwijkingen van materieel belang identificeren en inschatten. Deze afwijkingen kunnen het gevolg zijn van fraude. Daarom maakt een frauderisicoanalyse deel uit van de algehele risicoanalyse door de accountant.

In deze NBA-handreiking wordt uitgelegd wat van de controlerende accountant verwacht wordt voor het doen van een goede frauderisicoanalyse.

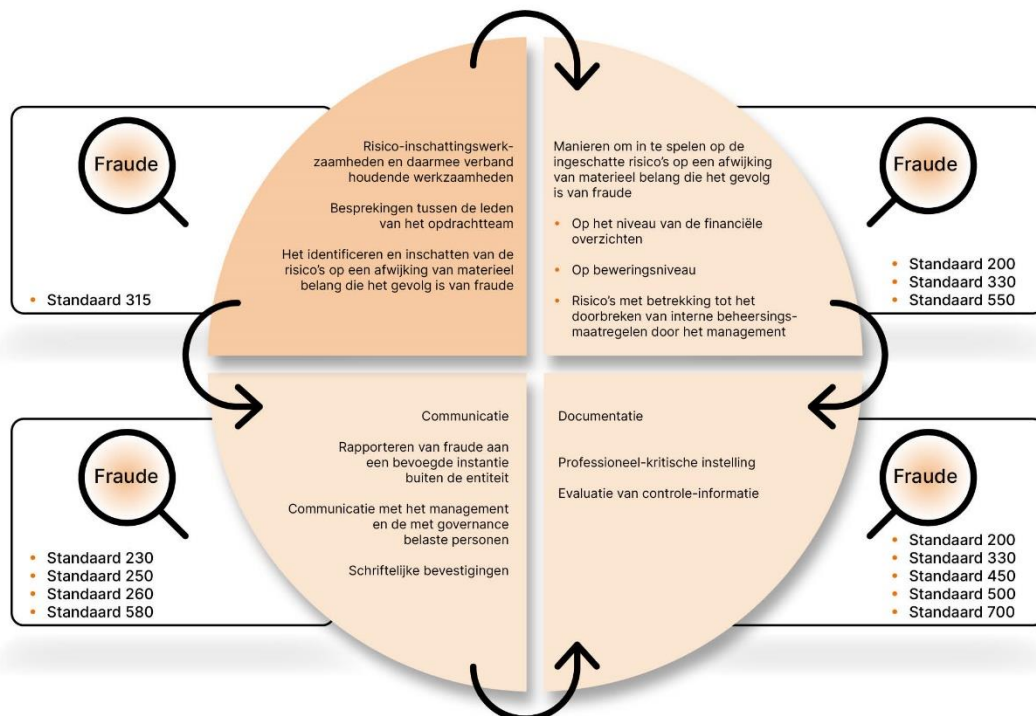
Kijken door een fraudelens

Fraude kan de getrouwheid van financiële overzichten aantasten en de beslissingen van aandeelhouders en stakeholders beïnvloeden. De controlerend accountant moet dus alert zijn op mogelijke materiële afwijkingen in de financiële verantwoording als gevolg van fraude.

Accountants worden aangemoedigd om bij de controle te kijken door [een fraudelens](#), om - met een redelijke mate van zekerheid - vast te stellen dat de gecontroleerde financiële overzichten vrij zijn van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude. Met de term 'kijken door een fraudelens' wordt bedoeld om de risicoanalyse uit te voeren met een op het onderkennen van frauderisico's gerichte professioneel-kritische instelling. Daarbij spelen naast Standaard 240 diverse andere Standaarden een rol: 200, 230, 250, 260, 315, 330, 450, 500, 550, 580 en 700.

Afbeelding 1 hieronder plaatst deze in samenhang¹

Samenhang van Standaard 240 met overige Standaarden

Afbeelding 1 - Fraudelens

¹ [IAASB-Non-Authoritative-Guidance-The-Fraud-Lens-Interactions-Between-ISA-240-Other-ISAs.pdf](#)
Koninklijke NBA

Over dit document

Deze NBA-handreiking gaat over de frauderisicoanalyse en de werkzaamheden die daarvoor nodig zijn in de planningsfase van de controle. Kortom, het deel linksboven in [afbeelding 1](#). In deze NBA-handreiking wordt ingegaan op het verkrijgen van inzicht in de te controleren organisatie (bedrijfsverkenning), het op basis daarvan identificeren en evalueren van frauderisicofactoren en het identificeren en inschatten (en specifiek maken) van frauderisico's.

Deze NBA-handreiking gaat niet in op de vervolgstappen die nodig zijn bij aanwijzingen voor en vermoedens van fraude². Ook gaat deze handreiking niet in op controlewerkzaamheden die dienen te worden uitgevoerd om in te spelen op de uit de risicoanalyse voortkomende frauderisico's. Hiervoor wordt verwezen naar de Standaarden 240 en 330.

Ook het rapporteren over fraude in de controleverklaring komt in deze NBA-handreiking niet aan de orde. NBA-handreiking 1150 besteedt aandacht aan het rapporteren over fraude in de controleverklaring. Uiteraard neemt de accountant naar aanleiding van de controle wel alle ingeschatte frauderisico's die kunnen leiden tot een afwijking van materieel belang op in de sectie Controleaanpak frauderisico's of (indien van toepassing) in de kernpunten van de controle³

De tekst van de NBA-handreiking volgt onderstaande stappen uit het analyse-proces:

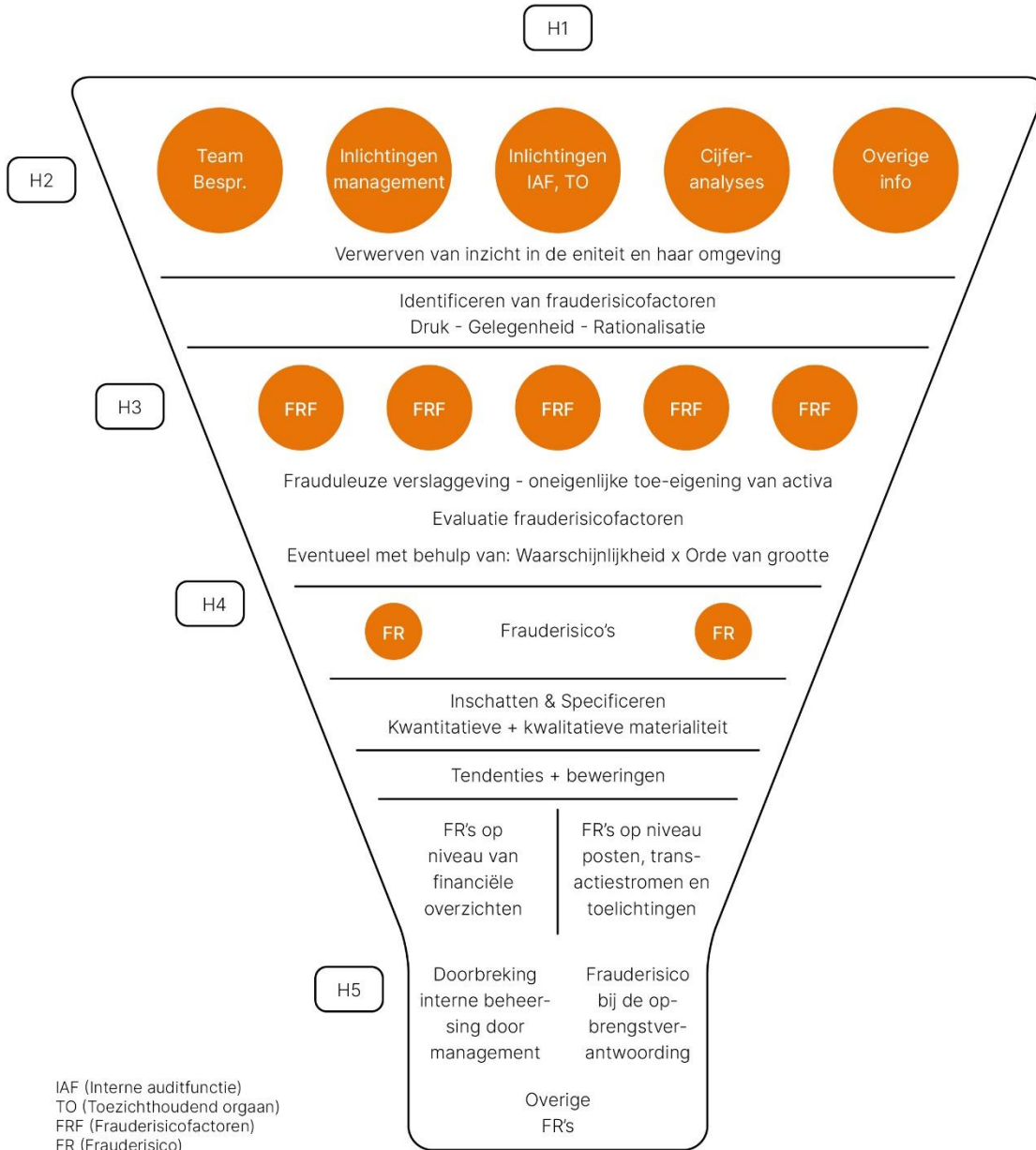
² Er zijn andere uitwerkingen van de NBA die breder ingaan op hoe accountants moeten omgaan met fraude en corruptie en hoe accountants moeten reageren op aanwijzingen van fraude. De accountant zal bij de frauderisicoanalyse en indien nodig de herziening van de risicoanalyse, ook kijken naar corruptie en andere vormen van non-compliance die aan de definitie van fraude voldoen:

- [Fraudeprotocol \(nba.nl\)](#);
- [voorbeeldbrief-inlichten-management-of-met-governance-belaste-personen-bij-aanwijzingen-van-fraude.docx \(live.com\)](#)
- [NBA-handreiking 1137 - Corruptie, werkzaamheden van de accountant](#);

³ In Standaard 700.29 is opgenomen dat de accountant in de controleverklaring dient te rapporteren over de wijze waarop is ingespeeld op de frauderisico's. In NBA-handreiking 1150 is dit nader uitgewerkt vanuit scenario's. Ook heeft de NBA hierover voorbeeldverklaringen gepubliceerd.

- [700 Het vormen van een oordeel en het rapporteren over financiële. \(nba.nl\)](#);
- [NBA-handreiking 1150 Rapporteren in de sectie 'Controleaanpak frauderisico's'](#).
- [voorbeeldteksten sectie frauderisicos_def.pdf](#)

Frauderisicoanalyse

Afbeelding 2 - Frauderisicoanalyse

In de NBA-handreiking komen achtereenvolgens aan de orde:

- Verkrijgen van inzicht in de entiteit en haar omgeving en de werkzaamheden die daarvoor zijn voorgeschreven, zie [hoofdstuk 2](#).
- Identificeren van frauderisicofactoren en het onderscheid tussen frauduleuze financiële verslaggeving en oneigenlijke toe-eigening van activa, zie [hoofdstuk 3](#).
- Evalueren van frauderisicofactoren en het inschatten en specifiek maken van frauderisico's, rekening houdend met kwantitatieve c.q. kwalitatieve materialiteit, zie [hoofdstuk 4](#).
- Frauderisico met betrekking tot het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management. Dit risico wordt verondersteld te bestaan en moet de accountant voldoende specifiek maken, zie [paragraaf 5.1](#).
- Frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording; wanneer dit risico - in bepaalde omstandigheden en mits voldoende onderbouwd - kan worden weerlegd, zie [paragraaf 5.2](#).

Hoe deze NBA-handreiking te gebruiken

Om de NBA-handreiking gebruikersvriendelijker te maken, is gekozen voor een document waarbinnen gemakkelijk kan worden doorgeklikt naar de toepasselijke tekstblokken en externe bronnen. Door in [afbeelding 2](#) te klikken op een onderdeel komt de gebruiker direct uit bij het toepasselijke tekstblok. Met interne hyperlinks worden kruisverbanden gelegd tussen tekstblokken die met elkaar samenhangen. Externe hyperlinks ontsluiten bronnen op het internet. Hyperlinks naar Standaarden en beroepsregelgeving ontbreken vanwege het risico dat de link leidt naar een verouderde versie. In de NBA-handreiking wordt tussen haakjes zo veel mogelijk verwezen naar de bepalingen waarop de tekst is gebaseerd.

Let op

De mogelijkheid om snel naar een gewenst onderdeel te navigeren, mag niet leiden tot het overslaan van stappen. Integendeel: de frauderisicoanalyse is een proces waarin stappen soms worden herhaald, bijvoorbeeld als een geïdentificeerde afwijking of een niet effectief werkende interne beheersingsmaatregel wordt onderkend, die aanleiding geeft de initieel ingeschatte risico's te herzien. De frauderisicoanalyse is een iteratief proces.

In deze NBA-handreiking wordt de terminologie van de Standaarden gevolgd. Om de leesbaarheid te vergroten is het taalgebruik vereenvoudigd. Uiteraard legt de NBA-handreiking geen verplichtingen op die niet ook in de Standaarden staan. Bij twijfel over de interpretatie is de tekst van de Standaarden bepalend. De voorbeelden in de NBA-handreiking zijn ontleend aan de praktijk. In de [bijlage](#) bij deze NBA-handreiking is de definitielijst uitgewerkt.

1 Inleiding

1.1 Waarom deze NBA-handreiking?

Bij een controleopdracht moet de accountant een redelijke mate van zekerheid verkrijgen over de vraag of de financiële overzichten als geheel vrij zijn van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude of van fouten. Een redelijke mate is een hoog niveau van zekerheid, maar geen absolute zekerheid (Standaard 200.5).

Op basis van de algemene uitgangspunten en verantwoordelijkheden in Standaard 240 heeft de accountant een verantwoordelijkheid met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten. Vanuit die verantwoordelijkheid kijkt de accountant door [een fraudelens](#) naar de entiteit en haar omgeving. Dit doet de accountant met het doel risico's op een afwijking van materieel belang in de verantwoording ten gevolge van fraude te identificeren en in te schatten. In Standaard 240 staan de werkzaamheden beschreven die de accountant daarvoor moet uitvoeren.

1.2 Waarom is aandacht voor fraude(-risico's) van belang

In het maatschappelijk verkeer bestaan hoge verwachtingen van de accountant op het gebied van fraude bij de controle van de financiële verantwoording van ondernemingen. Hoewel het bestuur van de entiteit primair verantwoordelijk is, heeft de accountant ook een rol door frauderisico's te onderkennen, gerichte controlewerkzaamheden uit te voeren en vermoedens van mogelijke fraude te (laten) onderzoeken en zo nodig te melden.

Fraude is in Standaard 240.12 gedefinieerd als: een opzettelijke handeling door één of meer leden van het management, met governance belaste personen, werknemers of derden, waarbij gebruik wordt gemaakt van misleiding teneinde een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen.

Het doel van de frauderisicoanalyse is het identificeren van risico's waar een afwijking van materieel belang in de verantwoording zich mogelijk kan voordoen. Deze frauderisico's zijn de uitkomst van een proces van evaluatie en professionele oordeelsvorming van de accountant waarbij een professioneel-kritische instelling een belangrijke rol speelt, zie [paragraaf 1.3](#). Hierbij veronderstelt de accountant altijd dat het risico bestaat dat het management interne beheersingsmaatregelen kan doorbreken. Dit geldt ook wanneer eerdere ervaringen hebben uitgewezen dat het management en de met governance belaste personen eerlijk en integer zijn geweest.

Als de accountant een aanwijzing voor fraude heeft, moet de accountant altijd – dus ongeacht de mogelijke omvang – (laten) onderzoeken of er sprake kan zijn van een vermoeden van fraude van materieel belang. De accountant zal er rekening mee houden dat een fraude, die in eerste aanleg niet van materieel belang lijkt te zijn, mogelijk niet op zichzelf staat. Er kan meer aan de hand zijn. De ontdekte fraude kan bijvoorbeeld onderdeel zijn van een groter geheel aan fraudes, zie het voorbeeld in [paragraaf 2.3](#). Er kan sprake zijn van 'fraude scenario's', zie [paragraaf 4.2](#). Of de fraude wordt kwalitatief materieel beschouwd, bijvoorbeeld vanwege betrokkenheid van het management. Meer over kwantitatieve en kwalitatieve materialiteit in [paragraaf 4.3](#).

1.3 Het proces van frauderisicoanalyse

In de paragraaf [Over dit document](#) staat een visuele weergave van het proces dat de accountant doorloopt bij de frauderisicoanalyse, zowel op het niveau van de verantwoording als geheel als op het niveau van specifieke posten, transactiestromen en toelichtingen. Zie [afbeelding 2](#).

Gedurende het proces stelt de accountant zich onder andere de volgende vragen:

- Zijn er gebeurtenissen en/of omstandigheden die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen of die een gelegenheid scheppen om te frauderen?
- Is het management mogelijk vooringenomen bij het opstellen van informatie (waaronder financiële verantwoordingen), waardoor tendenties ontstaan?

- In welke posten, transactiestromen of toelichtingen kan zich een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude voordoen?
- Hoe waarschijnlijk (kans) is het dat zich een frauderisico voordoet?
- Wat is de mogelijke omvang (impact) en is het frauderisico kwantitatief of kwalitatief materieel?
- Hebben de frauderisico's betrekking op het niveau van de financiële overzichten of kunnen we de frauderisico's specifiek maken naar beweringen?

Volledigheidshalve wordt opgemerkt dat de frauderisicoanalyse volgens Standaard 240 deel uitmaakt van de algemene risicoanalyse op basis van Standaard 315. De frauderisicoanalyse kan separaat in het controledossier worden gedocumenteerd, maar dat hoeft dus niet. Deze kan ook zijn geïntegreerd in de algehele risicoanalyse, mits duidelijk is welke risico's (ook) frauderisico's betreffen.

2 Verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving

2.1 Inzicht in de entiteit

Bij het uitvoeren van risico-inschattingswerkzaamheden begint de accountant met het verwerven van inzicht in de entiteit en haar omgeving en het toepasselijke stelsel van financiële verslaggeving.

Daarbij neemt de accountant onder andere kennis van:

- a. de organisatiestructuur, eigendom en governance van de entiteit en haar bedrijfsmodel, inclusief de mate waarin het bedrijfsmodel het gebruik van IT integreert;
- b. de sector, regelgevende en andere externe factoren; en
- c. de maatstaven die intern en extern zijn gebruikt om de financiële- en de niet-financiële prestaties van de entiteit te beoordelen.

Ook verwerft de accountant inzicht in de interne beheersingsomgeving, het risico-inschattingsproces van de entiteit en het proces van de entiteit om het interne beheersingssysteem te monitoren, het aanwezige informatiesysteem en communicatie en interne beheersingsactiviteiten (zie verder in [paragraaf 2.2](#)). Mogelijk is de accountant vanuit bevindingen van eerdere controles of andere werkzaamheden al op de hoogte van tekortkomingen binnen het interne beheersingssysteem van de entiteit die gelegenheid kunnen bieden voor fraude. Daarbij kan de accountant ook inzichten vanuit sectoren betrekken.

Verder zal de accountant -voor zover aanwezig- kennisnemen van de uitkomst van de door de entiteit zelf opgestelde frauderisicoanalyse en de maatregelen die genomen zijn om fraude te voorkomen, ontdekken en corrigeren. De aanwezigheid en kwaliteit van de eigen analyse van de entiteit geeft de accountant ook inzicht in de interne beheersingsomgeving. Inzicht kan ook blijken uit het al dan niet aanwezig zijn van een fraudebeleid, frauderesponsplan of periodieke bewustzijn-sessies en het intern delen van voorbeelden. Wanneer er een intern toezichtsorgaan is (bijv. een raad van commissarissen), dan verkrijgt de accountant ook inzicht in het toezicht van dit orgaan en de risico's die zij identificeren. Bij een kleinere entiteit is er vaak geen (uitgebreid) gedocumenteerde frauderisicoanalyse aanwezig, hoewel de leiding van de organisatie hierover wel kennis en ervaring heeft. Het is dan voor de accountant van belang hierover inlichtingen in te winnen middels een gesprek over risico's en de wijze waarop deze worden beheerd, óók als er (nog) geen concrete vermoedens van fraude zijn.

Daarnaast zal de accountant rekening houden met eventuele aandachtspunten die voortkomen uit het in het kader van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) uitgevoerde cliëntenonderzoek. Hieruit volgende risico's kunnen eveneens een rol spelen als frauderisicofactoren. Dit bevordert een volledig beeld van de risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

Binnen de context van de frauderisicoanalyse, als onderdeel van de totale risicoanalyse op grond van Standaard 315, wordt verwacht dat de accountant inzicht verkrijgt in de entiteit en de interne beheersingsomgeving om informatie te vergaren voor het identificeren van de risico's op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude (Standaard 240.17).

De accountant houdt rekening met de verworven inzichten én de tendenties: heeft het management de neiging de financiële positie en resultaten te hoog of juist te laag weer te geven in de verantwoording? Bijvoorbeeld omdat er sprake is van een beloning van het management met een hoge resultaat-afhankelijke component of een financieringsovereenkomst, waarbij aan specifieke ratio's dient te worden voldaan. Welke invloed heeft dit op het risico van frauduleuze financiële verslaggeving en oneigenlijke toe-eigening van activa? Zie [paragraaf 2.4](#).

2.2 Inzicht in de interne beheersingsomgeving en interne beheersingsmaatregelen

2.2.1 *Frauderisicofactoren die inherent zijn aan de entiteit en haar omgeving*

De accountant kan bij het verwerven van inzicht in de entiteit en de interne beheersingsomgeving frauderisicofactoren identificeren die inherent zijn aan de entiteit en haar omgeving. Dat wil zeggen dat de aard van de entiteit, van de sector en van de regio's waarin de entiteit actief is bepaalde inherente risicofactoren met zich meebrengen – los van de interne beheersingsomgeving en interne beheersingsmaatregelen van de entiteit. Denk bijvoorbeeld aan organisaties waarbij sprake is van een voorraad edelmetaal of waarbij er sprake is van veel contant geld, of aan een specifieke eigendoms-, financierings- of bonusstructuur.

Bij het identificatieproces van deze (inherente) frauderisicofactoren en frauderisico's wordt, in lijn met Standaard 315.4, 315.12f en 240.A26, geen rekening gehouden met de eventueel daarop betrekking hebbende interne beheersingsmaatregelen. Het is daarbij van belang dat de accountant inzicht verwerft in de interne beheersingsomgeving en de aanwezige interne beheersingsmaatregelen binnen de entiteit, die relevant zijn voor het opstellen van de verantwoording.

1.2.2 *Frauderisicofactoren als gevolg van tekortkomingen*

Tekortkomingen in de interne beheersingsomgeving of het geheel ontbreken van interne beheersingsmaatregelen kunnen een gelegenheid bieden om een fraude te plegen en vormen daarmee een frauderisicofactor, die zal moeten worden geëvalueerd in het kader van een (additioneel) frauderisico. Denk bijvoorbeeld aan tekortkomingen in het verkoopproces -bijvoorbeeld rondom prijsvorming- of rondom het doen van betalingen. Ten aanzien van het betalingsverkeer wordt opgemerkt dat dit veelal in samenhang kan worden gezien met andere processen, zoals het inkoop- of verkoopproces.

1.2.3 *Het effect van de interne beheersingsomgeving*

In de bijlage van deze Handreiking zijn de definities van een aantal relevante begrippen opgenomen, te weten: interne beheersingsomgeving, interne beheersingssysteem en interne beheersingsmaatregelen, zoals opgenomen in de Standaarden. In de hierboven reeds aangehaalde Standaard 315.4, 315.12f en 240.A26 is aangegeven dat het identificeren van frauderisicofactoren en frauderisico's plaatsvindt voordat rekening wordt gehouden met eventueel daarop betrekking hebbende interne beheersingsmaatregelen. Dat brengt impliciet mee dat in bepaalde mate wel rekening mag worden gehouden met de interne beheersingsomgeving, waarbij ook de omvang, complexiteit en eigendomskenmerken van de entiteit een aanzienlijke invloed hebben op het overwegen van de relevante frauderisicofactoren. Dit is in lijn met Standaard 240.A26, A27 en A28. Te denken valt aan het uitoefenen van effectief toezicht voor de met governance belaste personen, een effectieve interne auditfunctie of het bestaan en de handhaving van een schriftelijke gedragscode (Standaard 240.A27). Of -in kleinere entiteiten- voorbeeldgedag van het management en de (daaruit volgende) bedrijfscultuur of de noodzakelijke goedkeuring door de directeur-aandeelhouder. Anderzijds kan dominantie van één persoon tot een frauderisicofactor leiden (Standaard 240.A28). Kortom: in alle gevallen is een situatie-specifieke, professionele afweging noodzakelijk.

Let op

Het proces van frauderisicoanalyse is iteratief. De accountant moet de frauderisicoanalyse her-evalueren als de accountant afwijkingen vindt bij de daaropvolgende systeem- of gegevensgerichte werkzaamheden die worden uitgevoerd om op de onderkende (fraude-)risico's in te spelen. Ook kan de accountant daarbij belangrijke zwakten in het interne beheersingssysteem onderkennen die wijzen op gebeurtenissen en omstandigheden vanuit een stimulans of druk om fraude te plegen of die een gelegenheid scheppen om te frauderen en die de accountant nog niet eerder heeft onderkend.

Als de accountant zich bij de uitvoering van de controle realiseert dat een of meerdere frauderisicofactoren in eerste aanleg zijn gemist, moet de accountant de initiële analyse her-evalueren.

2.3 Frauduleuze financiële verslaggeving en onrechtmatige toe-eigening van activa

Bij het identificeren van frauderisicofactoren wordt onderscheid gemaakt in factoren die wijzen op het risico van frauduleuze financiële verslaggeving enerzijds en oneigenlijke toe-eigening van activa anderzijds.

Frauduleuze financiële verslaggeving betreft opzettelijke afwijkingen, met inbegrip van het weglaten of juist toevoegen van bedragen of toelichtingen in de financiële overzichten, om de gebruikers van de financiële overzichten te misleiden teneinde een direct of toekomstig wederrechtelijk voordeel te behalen. Frauduleuze financiële verslaggeving kan in zowel kwantitatief als kwalitatief opzicht eerder van materieel belang zijn dan oneigenlijke toe-eigening van activa. Kwalitatief omdat de kans dat het management erbij betrokken is groter is.

Oneigenlijke toe-eigening van activa betreft het stelen of verduisteren van activa (Standaard 240.A5). In het geval van diefstal heeft de fraudeur een voorwerp van een ander ontvreemd. Bijvoorbeeld een kassamedewerker die geld steelt uit de kassalade. Of een penningmeester die geld uit de verenigingskas gebruikt voor privé-uitgaven. Bij oneigenlijke toe-eigening gaat het vaak om relatief kleine bedragen, waardoor het initieel meestal niet materieel is in kwantitatieve zin. Dat dit niet altijd zo is, blijkt uit de volgende twee situaties:

1. Er kunnen leden van het management betrokken zijn, die gewoonlijk in staat zijn om oneigenlijke toe-eigeningen zodanig te verbergen of te verhullen dat ze moeilijk te detecteren zijn (Standaard 240.A5). Dit zou bijvoorbeeld kunnen plaatsvinden door de administratie aan te passen. Als (senior) management betrokken is of betrokken kan zijn, dient de accountant te heroverwegen wat de gevolgen zijn voor de eerdere risico-inschattingen, de aard, timing en omvang van controlewerkzaamheden als ook voor de betrouwbaarheid van eerder ontvangen controle-informatie. (Standaard 240.37 en A53).
2. Het is volgens Standaard 240.A52 onwaarschijnlijk dat een geïdentificeerd geval van fraude op zichzelf staat, waardoor nader onderzoek duidelijk moet maken of er niet meer aan de hand is. De uitkomst kan zijn dat de accountant het mogelijke cumulatieve effect van de frauduleuze handelingen inschat als zijnde van materieel belang.

Voorbeeld cumulatief effect:

Een hoofd van de afdeling administratie heeft ruim € 1,8 miljoen gestolen van zijn werkgever, een groothandel in decoratieve artikelen. De man maakte het bedrag gedurende negen jaren in kleine porties over naar diverse bankrekeningen van hemzelf en zijn vrouw en verantwoorde dit bedrag in de kostprijs omzet. De accountant heeft een materialiteit die lager is dan € 1,8 miljoen.

Let bij een geïdentificeerde fraude niet alleen op de afwijking in de huidige verslaggevingsperiode. Laat het management op het passende niveau - of als het management bij de fraude betrokken is de personen belast met governance - vaststellen of de mogelijke fraude al langere tijd speelt en een onderbouwde inschatting maken van het (mogelijke) cumulatieve effect van de fraude.

Hoewel diefstal van activa niet vaak leidt tot materiële afwijkingen voor de jaarrekening als geheel (Standaard 240.A5), kan het ontvreemden van intellectueel eigendom zoals gevoelige persoonsgegevens, blauwdrukken van gepatenteerde machines, recepturen van medicijnen en broncodes van applicaties wel zeker een significante impact hebben op de entiteit en haar continuïteit en dus een materieel (fraude)risico zijn.

Als het management zelf aanstuurt op of meewerkt aan verhulling of misleiding ervan, spelen ook kwalitatieve afwegingen een belangrijke rol. Een relatief klein fraudegeval kan bijvoorbeeld toch van materieel belang zijn als het senior management erbij betrokken is. Onder die omstandigheden kunnen

twijfels rijzen over de volledigheid en het waarheidsgehalte van de ontvangen bevestigingen en over de authenticiteit van administratieve vastleggingen en documentatie, zie [paragraaf 4.2](#).

De frauderisicofactoren die samenhangen met de twee vormen van fraude kunnen verschillen, maar in beide gevallen heeft de accountant op basis van Standaard 240 dezelfde verantwoordelijkheid om deze te identificeren en vervolgens te evalueren of deze kunnen leiden tot een frauderisico.

2.4 Omvang en complexiteit

Voor het identificeren van frauderisicofactoren kunnen omvang, complexiteit en andere kenmerken van de entiteit een aanzienlijke invloed hebben.

Als de accountant - bijvoorbeeld bij een grote entiteit - frauderisicofactoren identificeert op het niveau van een bedrijfssegment of van een (buitenlandse) groepscomponent kan dat tot andere inzichten leiden dan wanneer de accountant deze factoren inschat op het niveau van de entiteit als geheel. Dit inzicht heeft een effect op de inschatting van de mogelijke omvang (impact).

Bij een entiteit met een complexe groepsstructuur met veel onderlinge transacties en verschillende omzetstromen kan de accountant meer of andere frauderisicofactoren identificeren dan bij een enkelvoudige onderneming met een enkele omzetstroom.

Als het management wordt gedomineerd door één persoon kan dit een specifieke frauderisicofactor vormen, omdat die persoon gelegenheid heeft interne beheersingsmaatregelen te doorbreken. Dit inzicht heeft een verhogend effect op de inschatting van de waarschijnlijkheid (kans) dat zich een fraude voordoet.

2.5 Uit te voeren risico-inschattingswerkzaamheden

Om de risico's op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude te identificeren, voert de accountant in ieder geval de (op Standaard 315 aanvullende) werkzaamheden uit die worden genoemd in Standaard 240 waarbij de accountant gericht aandacht besteedt aan het identificeren van frauderisicofactoren:

- Een teambespreking houden (Standaard 240.16);
- Inlichtingen inwinnen (Standaard 240.18 - 240.20);
- Een cijferanalyse maken (Standaard 240.23);

Overwegen van andere informatie (Standaard 240.24). Het is verplicht een bespreking te houden tussen de leden van het opdrachtteam waarbij specifiek aandacht wordt besteed aan hoe en waar de financiële overzichten van de entiteit vatbaar kunnen zijn voor een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude, met inbegrip van de wijze waarop de fraude zou kunnen worden gepleegd. Deze werkstap wordt meestal aangeduid als de 'fraudediscussie' of 'brainstormsessie' over mogelijke frauderisico's, bestaande uit een uitwisseling van ideeën over de vatbaarheid voor fraude(risico's) (Standaard 240.A12).

In Standaard 240.A12 zijn overigens meer voorbeelden opgenomen van zaken die tijdens de teambespreking aan de orde kunnen komen. Brainstorming, mits goed toegepast, is een sterk instrument om de frauderisicoanalyse te verbeteren. De accountant zal ervoor zorgen dat sprake is van een veilige omgeving, zodat alle teamleden hun ideeën naar voren kunnen brengen en de discussie op een open en constructieve wijze verloopt, waarbij tegenspraak mogelijk is. De teambespreking kan ook ruimte geven voor zogenaamde 'a contrario' redeneringen⁴ om te voorkomen dat er geredeneerd wordt vanuit het perspectief dat er geen frauderisicofactoren of frauderisico's zijn, in plaats van waarom deze er wel kunnen zijn. De effectiviteit van de teambespreking neemt toe wanneer de externe accountant en betrokken teamleden meer kennis hebben van mogelijke fraudescenario's, zoals toegelicht in paragraaf 4.2. Uit onderzoek blijkt dat de aanwezigheid van een fraudedeskundige of -specialist bij de brainstorm de kwaliteit van de onderkende frauderisicofactoren verbetert.

⁴ Argumentatievorm waarbij een stelling wordt omgekeerd. Anders gezegd 'advocaat van de duivel' spelen of 'think like a fraudster' Koninklijke NBA

Bij het uitvoeren van de cijferanalyse dient de accountant te evalueren of ongebruikelijke of onverwachte verbanden die hierbij zijn geïdentificeerd, met inbegrip van cijferanalyses die betrekking hebben op opbrengstenrekeningen, mogelijk duiden op risico's op een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fraude (Standaard 240.23). Daarbij kan data-analyse een goed hulpmiddel zijn. Hiervoor wordt verwezen naar de handreiking 1141.

Dit is geen uitputtende lijst. Soms zijn er nog andere werkzaamheden nodig om eventuele andere frauderisicofactoren te identificeren. Bij een groepscontrole is het bijvoorbeeld verplicht om ook inlichtingen in te winnen bij accountants die groepsonderdelen controleren. Andere voorbeelden zijn het kennis nemen van meldingen van klokkenluiders, de uitkomsten van cultuur- en/of medewerkerstevredenheids-onderzoeken en de resultaten en opvolging daarvan. Een ander voorbeeld is de uitkomst van de klant- en opdrachtacceptatie, inclusief de identificatie en verificatie van UBO's en uitgevoerde werkzaamheden in het kader van cliëntenonderzoek op basis van de Wwft. Ook informatie verkregen uit het collegiaal overleg met de voorgaande accountant kan nuttige inlichtingen verschaffen.

3 Identificeren van frauderisicofactoren

3.1 Het nut van de fraudedriehoek

De accountant moet op basis van het verworven inzicht in de entiteit en haar omgeving gebeurtenissen of omstandigheden identificeren die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen dan wel die een gelegenheid scheppen om te frauderen. Deze gebeurtenissen of omstandigheden worden frauderisicofactoren genoemd. (Standaard 240.12b)

In het proces van de frauderisicoanalyse kan de accountant frauderisicofactoren identificeren en deze onderverdelen naar elementen van de fraudedriehoek.

Factoren of elementen van de fraudedriehoek wijzen niet per se op het bestaan van fraude, maar komen vaak voor in gevallen waarin daadwerkelijk sprake is van fraude. Zij kunnen daarom een aanwijzing zijn voor risico's op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude. (Standaard 240.25, Standaard 240.A24-A28). In Bijlage 1 van Standaard 240 staan diverse voorbeelden van frauderisicofactoren.

Standaard 240 beveelt het gebruik van de fraudedriehoek aan als een handig hulpmiddel voor het identificeren van frauderisicofactoren.

3.2 Een iteratief proces

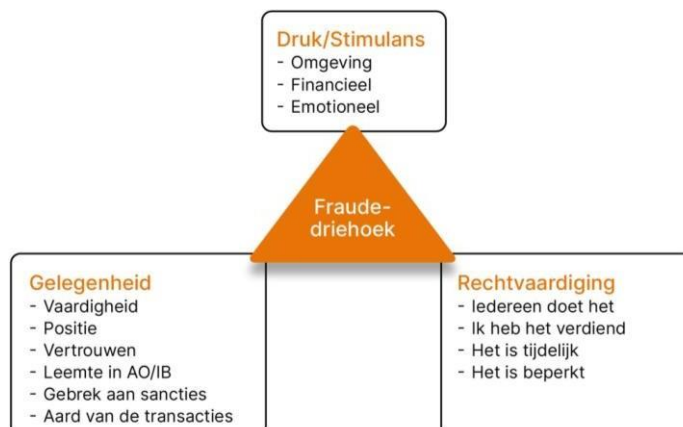
Frauderisicofactoren kunnen een aanwijzing zijn voor het bestaan van frauderisico's en ondersteunen de accountant in de planningsfase. De verkregen inzichten en inschattingen hebben een voorlopig karakter. In de loop van het controleproces kan de accountant de geïdentificeerde frauderisicofactoren anders 'wegen' (evalueren) of specifieker maken. Ook kunnen nieuwe gebeurtenissen of omstandigheden aanleiding geven de eerdere risico-identificatie aan te passen. Dat kan zich bijvoorbeeld voordoen als er afwijkingen worden gevonden tijdens het uitvoeren van gegevensgerichte werkzaamheden. Ook tekortkomingen in het interne beheersingssysteem en eventueel geconstateerde afwijkingen bij het testen van interne beheersingsmaatregelen vormen nieuwe frauderisicofactoren die geëvalueerd worden.

Als daartoe aanleiding is kunnen specialisten, waaronder forensisch accountants, juristen, fiscalisten, psychologen, IT-deskundigen en anderen aan het team worden toegevoegd.

3.3 De fraudedriehoek: stimulans of druk, gelegenheid en rechtvaardiging (rationalisatie)

Frauderisicofactoren zijn, zoals gezegd, een belangrijke indicatie voor het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude.

In bijlage 1 bij Standaard 240 zijn de voorbeelden van frauderisicofactoren gesorteerd aan de hand van de drie elementen van de fraudedriehoek, te weten:

Afbeelding 3 - Fraudedriehoek

2. Stimulans of druk om fraude te plegen

De accountant moet alert zijn op omstandigheden die kunnen wijzen op een verhoogde druk of stimulans voor het plegen van fraude. Een voorbeeld van zo'n drukfactor is de noodzaak financiële doelstellingen te behalen die, indien niet gehaald, kunnen leiden tot bedreigingen voor de continuïteit van de onderneming of negatieve gevolgen voor de bonusregelingen van het management. Daarnaast kan de accountant tijdens gesprekken, waaronder met het management, onderzoeken hoe zowel het management als andere medewerkers druk ervaren, hoe de organisatie dit monitort, en of personen in sleutelposities worden gescreend op risicofactoren, inclusief privéfactoren. Dit kan helpen om specifieke frauderisicofactoren te identificeren.

3. Gelegenheid om fraude te plegen

Gelegenheid voor fraude ontstaat vaak door tekortkomingen binnen het interne beheersingssysteem van een organisatie. Een gebrek aan adequate interne beheersingsmaatregelen of de afwezigheid van functiescheiding zijn typische voorbeelden van tekortkomingen die de gelegenheid tot fraude vergroten. Een dergelijke tekortkoming kan dan leiden tot een frauderisicofactor.

Individuele met specifieke kennis, vaardigheden, overtuigingen of (zonnekoning)gedrag kunnen bestaande gelegenheden benutten om fraude te plegen. Zo kan een medewerker met uitgebreide kennis van financiële systemen en toegang tot gevoelige informatie, mogelijkheden zien en benutten die door anderen niet benut worden of verborgen blijven. Aandacht voor dergelijke aspecten bij individuen binnen of buiten de organisatie is daarom van belang om de gelegenheid tot fraude effectief te onderkennen. Hoewel de accountant geen actieve onderzoeksplicht heeft, is een professioneel-kritische instelling geboden.

4. Rechtvaardiging van fraude (rationalisatie)

Rationalisatie is de manier waarop een individu zijn of haar frauduleuze acties rechtvaardigt voor zichzelf. Dit kan gebaseerd zijn op een persoonlijk gevoel van onderwaardering ('ik heb er recht op') of compensatiegedrag of een heersende cultuur binnen de sector die bepaalde niveaus van niet-integer gedrag accepteert of zelfs tolereert. Soms kan dit ook als 'stimulans of druk' worden ervaren. Het komt ook voor dat personen die fraude plegen, dit niet primair voor zichzelf doen, maar zichzelf zien als behartiger van een 'groter goed'. Bijvoorbeeld ten behoeve van de continuïteit van de onderneming of uit een ander sociaal oogpunt. Het is voor de accountant niet eenvoudig hiervan een beeld te krijgen. Wel kan de accountant alert zijn op aanwijzingen in notulen of inlichtingen verkrijgen vanuit de organisatie tijdens een bezoek ter plaatse. In bijlage 1 van Standaard 240 staan onder 'instelling/ rechtvaardiging' nog meer voorbeelden genoemd.

Navraag doen bij het management en/of toezichthoudende organen over eventueel bekende (persoonlijke) omstandigheden van sleutelfunctionarissen vormt eveneens een relevante informatiebron. Daarnaast biedt Handreiking 1148⁵ hulpmiddelen om inzicht te krijgen in de soft controls van een organisatie en deze effectief te benutten tijdens de controle van de entiteit.

3.4 Documenteren

Van de accountant wordt verwacht dat de verkregen inzichten in de geïdentificeerde frauderisicofactoren worden vastgelegd in het controledossier. Er zijn accountants die Bijlage 1 uit Standaard 40 (voorbeelden van frauderisicofactoren) gebruiken als hulpmiddel bij de frauderisicoanalyse. Deze lijst biedt een goede basis, maar is niet uitputtend: er kunnen aanvullende of andere frauderisicofactoren van toepassing zijn.

Accountants zijn niet verplicht hun overwegingen of een frauderisicofactor al dan niet leidt tot een frauderisico te documenteren, maar wij bevelen dit wel sterk aan. Het controledossier is immers mede bedoeld om verantwoording af te leggen over de uitgevoerde werkzaamheden (standaard 230.3) en controledocumentatie moet voldoende zijn om een ervaren accountant, zonder eerdere kennis van de controle, in staat te stellen de significante aangelegenheden die tijdens de controle aan de orde zijn

⁵ [NBA Handreiking 1148: Soft Controls](#)

gekomen, de daaruit getrokken conclusies en significante professionele oordeelsvormingen die tot die conclusies hebben geleid, te begrijpen (Standaard 230.8).

Voorbeeld documentatie:

Gedacht kan worden aan de situatie dat een accountant bij de waardering van een materiële post goodwill geen frauderisicofactor onderkent, omdat er veel 'headroom' bestaat op basis van een door hem uitgevoerde analyse van verwachte toekomstige kasstromen, waardoor er voor het management geen druk is om hierop te sturen. Een derde, maar ook ervaren accountant, zonder eerdere kennis van de controle kan dit niet direct afleiden uit de (toelichting op) de jaarrekening. Dit kan een reden kan zijn om de afweging waarom hierin geen frauderisicofactor is onderkend, te documenteren.

4 Van frauderisicofactoren naar frauderisico's

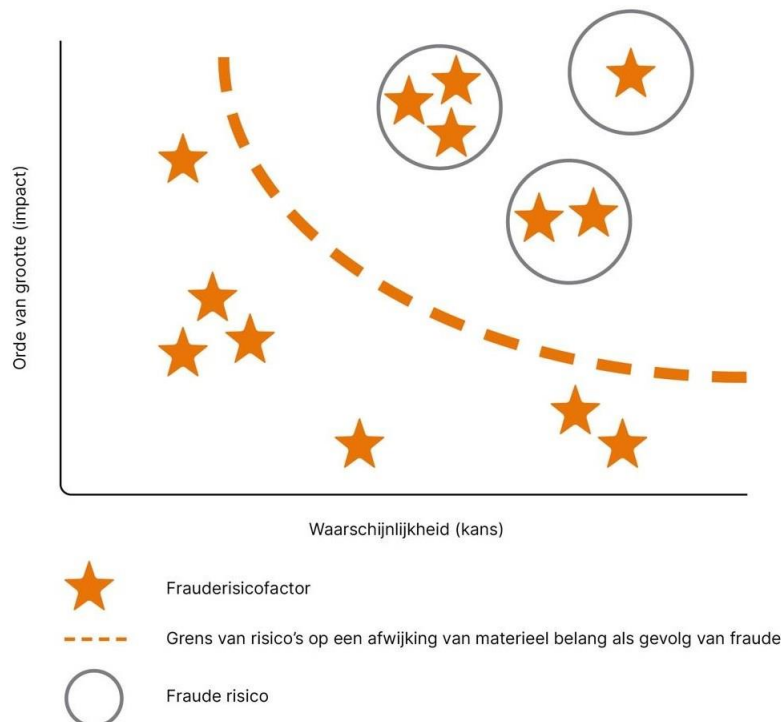
4.1 Onderscheid tussen frauderisicofactoren en frauderisico's

Een frauderisicofactor is iets anders dan een frauderisico. Een frauderisico is een risico op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude en frauderisicofactoren zijn 'hulpmiddelen' om deze frauderisico's te kunnen identificeren. Frauderisicofactoren zijn immers gebeurtenissen of omstandigheden die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen of die een gelegenheid scheppen om te frauderen. De accountant moet de frauderisicofactoren evalueren en op basis van professionele oordeelsvorming nagaan of deze leiden tot een frauderisico. Hierbij kan één individuele frauderisicofactor (al) leiden tot een frauderisico. Maar soms is het de combinatie van meerdere frauderisicofactoren, die leiden tot een frauderisico. Ook komt het voor dat een frauderisicofactor niet leidt tot een frauderisico. Het gaat dus om een 'weging' (relatief belang) van de frauderisicofactoren en dat vraagt om professionele oordeelsvorming.

4.2 Hoe frauderisicofactoren te evalueren?

Standaard 240 geeft geen specifieke aanwijzingen over hoe frauderisicofactoren moeten worden geëvalueerd, behalve dat dit moet gebeuren op basis van professionele oordeelsvorming (Standaard 240.A25). Frauderisicofactoren hebben echter invloed op de mate waarin zich afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude kunnen voordoen op een bepaalde bewering (post, transactiestroom of toelichting). Als meerdere frauderisicofactoren betrekking hebben op dezelfde post, transactiestroom of toelichting verhoogt dit het risico op een afwijking van materieel belang. Frauderisicofactoren beïnvloeden de inschatting van de waarschijnlijkheid ('kans') en orde van grootte ('impact') van een mogelijke afwijking voor de geïdentificeerde risico's op afwijkingen als gevolg van fraude. Anders gezegd: hoe 'hoger' de combinatie van kans en impact van een of meerdere frauderisicofactoren, des te eerder er sprake kan zijn van een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Visueel kan dit als volgt worden weergegeven:

Afbeelding 4 – Evalueren van frauderisicofactoren

De samenhang van frauderisicofactoren kunnen ook worden beoordeeld vanuit 'fraude scenario's' die zich specifiek in de entiteit of in de sector waarin deze actief is kunnen voordoen, bijvoorbeeld een fraude die zich recent in een vergelijkbare entiteit heeft voorgedaan en via de media bekend is geworden. Als de accountant denkt aan een dergelijke fraude, welke mogelijke frauderisicofactoren passen dan in dat beeld? Samen met het controleteam op deze manier 'terugredeneren' vanuit een situatie waarin een materiële fraude heeft plaatsgevonden, kan helpen om de relevante risicofactoren in samenhang te zien.

In paragraaf 4.4 zijn enkele voorbeelden van de evaluatie van frauderisicofactoren uitgewerkt.

Aanbevolen wordt de overwegingen waarom een frauderisicofactor al dan niet uitmondt in een frauderisico vast te leggen in het controledossier (zie ook 3.4).

4.3 Kwantitatieve en kwalitatieve overwegingen ten aanzien van materieel belang

Afwijkingen zijn van materieel belang als redelijkerwijs te verwachten valt dat zij een invloed zullen hebben op de economische beslissingen die gebruikers nemen op basis van de financiële overzichten (Standaard 320.2). Een fraude die kwantitatief niet materieel is, kan beslissingen van gebruikers soms wel degelijk beïnvloeden. Als het management betrokken is bij de fraude - hoe klein ook - roept dat bijvoorbeeld vragen op over de integriteit van het management en andere beweringen in het kader van de jaarrekening. Bovendien kunnen de gevolgen van een fraude waarbij het management betrokken is materieel worden als er problemen voor de continuïteit ontstaan, door reputatieverlies en afnemers en leveranciers zich van de entiteit afkeren.

Een fraude kan voor individuele gedupeerden omvangrijk of belangrijk zijn, maar fraude is daarmee niet altijd materieel voor de jaarrekening als geheel. De uitspraak 'fraude is altijd materieel' heeft dan ook enige nuancering. Immers, de accountant evalueert of een frauderisico in de te controleren verantwoording (vaak: een jaarrekening) kan leiden tot een mogelijke afwijking van materieel belang.

Uitspraak Accountantskamer

In 2023 heeft de Accountantskamer in een zaak over vermeende fraude met servicekosten bij een woningcorporatie gezegd dat afwijkingen alleen relevant zijn voor de jaarrekeningcontrole als zij materieel zijn: 'Huurders (...) moeten erop kunnen vertrouwen dat de afrekening van hun servicekosten correct is. Die verantwoordelijkheid berust bij het management (...). Het is voorstelbaar dat bij een huurder de veronderstelling leeft dat de accountant in het kader van jaarrekeningcontrole ook controleert of de afrekening van de servicekosten correct is, maar zover gaat de verantwoordelijkheid van de accountant niet. Zoals gezegd is de jaarrekening een verantwoording van de financiële positie van de gehele onderneming. Specifieke posten in de jaarrekening kunnen afwijkingen bevatten, maar als die afwijkingen niet materieel zijn, zijn ze voor de jaarrekeningcontrole niet van belang.' (Zie: [ECLI:NL:TACAKN:2023:45](https://www.ecli.nl/TACAKN:2023:45))

Omdat het steeds gaat om het identificeren en inschatten van risico's op afwijkingen van materieel belang is het zaak om zowel met kwantitatieve als kwalitatieve overwegingen rekening te houden. Daarbij zijn de kwalitatieve overwegingen met name relevant bij de inschatting van risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van mogelijke managementfraude (fraude door of namens het management), zie [paragraaf 5.1](#).

Standaard 240.28 schrijft voor dat de accountant de onderkende frauderisico's moet behandelen als significante risico's, waarvoor - voor zover dat nog niet is gebeurd - de interne beheersingsmaatregelen worden geïdentificeerd die op het risico inspelen, de opzet ervan wordt geëvalueerd en wordt vastgesteld of ze zijn geïmplementeerd. Een significante tekortkoming in de interne beheersingsmaatregelen moet de accountant schriftelijk communiceren aan de leiding van de entiteit en – indien aanwezig – de met governance belaste personen (Standaard 265.9).

4.4 Voorbeelden wel of geen frauderisico?

Voorbeeld Risico in betalingsorganisatie

Er is sprake van een middelgrote entiteit, waarbij omvangrijke bedragen aan crediteuren worden betaald, zowel maandelijks als incidenteel.

Op basis van het inzicht in het betalingsproces blijkt dat de controller in staat is de bankrekeningnummers van crediteuren aan te passen op de betaaladvieslijst nádat de directeur-grotoaandehouder de betaaladvieslijst heeft geautoriseerd. De accountant identificeert hiervoor een frauderisicofactor.

Vraag: Zal het controleteam op basis van deze informatie een frauderisico op het punt van de betalingsorganisatie onderkennen?

Het antwoord hierop is: ja.

Er bestaat een risico dat de controller een groot bedrag naar zichzelf of een verbonden partij overmaakt en daarna met de noorderzon vertrekt. Dit risico wordt veelal aangeduid als een 'hit and run'-risico. Een dergelijk scenario wordt in feite altijd ontdekt waarna dienovereenkomstig wordt gehandeld. De kans dat een hit and run-scenario zich voordoet is wellicht klein en wordt door de directie (bewust) geaccepteerd. De impact kan echter groot zijn.

Daarnaast bestaat een risico dat de controller regelmatig een klein bedrag naar zichzelf overmaakt, het zogenaamde 'touch and stay'-risico. In dit geval heeft de controller de mogelijkheid om zich periodiek bedragen toe te eigenen, wat kan cumuleren tot een materiële fraude. De accountant identificeert hiervoor een frauderisico en schat het in als een risico op een afwijking van materieel belang. De accountant zal (gegevensgerichte) werkzaamheden uitvoeren om het frauderisico te mitigeren. Bijvoorbeeld door het uitvoeren van data-analyse, het doen van gegevensgerichte deelwaarnemingen, het analyseren van mutaties in het crediteurenstambestand of het nagaan van betalingen naar het bankrekeningnummer van de controller of naar andere (rechts)personen die in verband kunnen worden gebracht met de controller. De accountant bespreekt de zwakte in de interne beheersingsmaatregelen met de directeur en - indien aanwezig – de personen belast met governance en rapporteert hierover in de management letter en/of het accountantsverslag. Tevens wordt het risico opgenomen in de sectie 'controleaanpak frauderisico's' in de controleverklaring.

Voorbeeld 2 betalingsorganisatie locaties

De activiteiten van een grote onderneming zijn verspreid over 5 locaties met op iedere locatie een locatiemanager. Daarnaast is sprake van een hoofdkantoor waar de centrale administratie wordt gevoerd en betalingen worden gedaan. De betalingsorganisatie van het hoofdkantoor wordt separaat beoordeeld; in dit voorbeeld gaat het om de betalingsorganisatie op de 5 locaties.

De locatiemanagers beschikken ieder over een betaalpas en hebben een budget van € 10.000 per jaar om locatie-gerelateerde uitgaven te doen. De uitgaven moeten worden onderbouwd via bescheiden. Een deel van de uitgaven blijkt een gemengd zakelijk-privé (op basis van de werkkostenregeling) karakter te hebben. Van een deel van de uitgaven ontbreken de onderliggende stukken. Het management weet dat door deze handelwijze sprake is van een fraude- en een fiscaal risico. Echter vindt het management het geven van vertrouwen aan de locatiemanagers en de daarmee samenhangende autonomie belangrijk(er).

De accountant identificeert een frauderisicofactor ten aanzien van deze handelwijze en wijst het management daarop. Bij evaluatie van deze frauderisicofactor met behulp van het spectrum (zie paragraaf 4.2) wordt de kans als hoog ingeschat en de impact als laag. Dit omdat de genoemde bedragen, zowel individueel als cumulatief en met of zonder rekening te houden met eventuele fiscale gevolgen, ruim onder de gehanteerde materialiteit zijn. De accountant concludeert dat geen sprake is van een mogelijk frauderisico op een afwijking van materieel belang in de financiële verantwoording.

Voorbeeld Winkeldiefstal

Het is algemeen bekend dat in retailorganisaties het risico bestaat dat er relatief veel diefstal plaatsvindt. Omdat gebruiksklare consumentengoederen zijn uitgestald en klanten zichzelf mogen bedienen, bestaat er een frauderisicofactor inzake winkeldiefstal. De kans hierop wordt gewoonlijk hoog ingeschat vanwege de aard van de voorraad en omdat de artikelen liggen opgeslagen in een ruimte die vrij toegankelijk is voor het publiek. De impact of orde van grootte wordt, op basis van de verkregen kennis van de entiteit en haar omgeving, meestal als laag ingeschat vanwege het relatief lage bedrag per diefstal en - in de meeste gevallen - ook in totaliteit. De combinatie van hoge kans en geringe impact zal de accountant er minder snel toe brengen winkeldiefstal te evalueren als een frauderisico op een afwijking van materieel belang in de financiële verantwoording.

5 Veronderstelde frauderisico's

Van de accountant wordt verwacht er bij iedere controle van uit te gaan dat er twee frauderisico's aanwezig zijn, die altijd aandacht behoeven, namelijk het risico:

- op het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management, zie [paragraaf 5.1](#);
- bij de verantwoording van opbrengsten, zie [paragraaf 5.2](#).

5.1 Het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management

Het management bevindt zich in een unieke positie om fraude te plegen (Standaard 240.32). Het management kan namelijk de administratieve vastleggingen manipuleren en frauduleuze financiële overzichten opstellen door interne beheersingsmaatregelen te doorbreken, die effectief lijken te werken. Het risico dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, is bij alle entiteiten aanwezig – al is dat risico in sommige entiteiten groter dan in andere. Omdat niet te voorspellen valt of en hoe het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, is dit een risico op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude en daarom een significant risico (Standaard 240.32).

Het gaat hierbij niet alleen om mogelijke fraude met transacties of posten, maar ook over het mogelijk bewust manipuleren of weglaten van toelichtingen bij de jaarrekening of het gebruik van niet passende grondslagen voor financiële verslaggeving (Standaard 240.A42). Het is dus ook een risico voor de jaarrekening als geheel, waarbij de accountant overweegt op welke beweringen dit risico ziet.

Bij het frauderisico op het doorbreken van interne beheersingsmaatregelen door het management gaat het niet alleen om handelingen door de leiding zelf. Ook handelingen die anderen namens of in opdracht van de leiding verrichten om fraude te plegen of te verhullen vallen eronder. Daarom kan beter worden gesproken over 'fraude door of namens het management'.

Aan dit frauderisico moet de accountant bij iedere controle aandacht besteden en het veronderstelde risico zo concreet mogelijk maken door een aantal specifieke werkzaamheden uit te voeren en hierover ook te rapporteren in de controleverklaring. Zie ook [NBA-handreiking 1150 - Rapporteren in de sectie 'Controleaanpak frauderisico's' in de controleverklaring](#).

Om het risico van managementfraude te concretiseren is het van belang om met het verkregen inzicht in de entiteit en haar omgeving gebeurtenissen, omstandigheden en tendenties te ontdekken om de financiële positie beter of juist slechter te (willen) presenteren, omdat het management daar belang bij kan hebben en daar invloed op kán uitoefenen. De verwachte tendenties zijn dan richtinggevend voor het specifiek maken van het risico en voor de wijze waarop en met welke werkzaamheden de accountant inspeelt op het risico dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt.

In de tabel hierna worden voorbeelden van gebeurtenissen en/of omstandigheden (frauderisicofactoren) weergegeven die, in combinatie met een onderkende tendentie, kunnen leiden tot een mogelijk risico van hoe en op welke onderdelen waar managementfraude zich kan voordoen. In de praktijk zijn er veel meer gebeurtenissen en omstandigheden denkbaar en veel meer manieren om uit de tendenties af te leiden hoe doelstellingen via managementfraude kunnen worden gerealiseerd. Daarom is ook op dit punt van de frauderisicoanalyse zowel creativiteit ('denk als een fraudeur') als een professioneel-kritische instelling van de accountant vereist.

Frauderisicofactor (gebeurtenissen en/of omstandigheden)	Tendentie	Mogelijk frauderisico
1 Management kan een resultaatafhankelijke bonusontvangen	Presenteren van te hoge financiële resultaten (of andere elementen (KPI's) waarop de bonus is gebaseerd)	<ul style="list-style-type: none"> • te vroeg nemen van omzet • boeken van fictieve omzet • doorschuiven van kosten • ten onrechte activeren van kosten • niet doorvoeren van afwaarderingen (van bijv. goodwill, voorraden of andere activa) • fictieve omzet creëren via niet tot de groep behorende verbonden partijen, waarmee fiscaal resultaat wordt verschoven • niet mee-consolideren van slecht(er)presterende dochterondernemingen
2 Management kan een bonus ontvangen, die is gebaseerd op bijvoorbeeld een alternatief omzet- of resultaatbegrip.	Presenteren van te hoge omzet of resultaat op een wijze die afwijkt van reguliere verslaggevingsbegrippen.	<ul style="list-style-type: none"> • bonus is gebaseerd op omzet- of resultaatbegrippen die afwijken van reguliere verslaggevingsbegrippen (bijvoorbeeld IFRS) • afspraken zijn onduidelijk vastgelegd in managementovereenkomsten • zie verder bij 1
3 Management kan een bonus ontvangen, die is gebaseerd op niet-financiële performance indicatoren (bijvoorbeeld CSRD-informatie)	Presenteren van onjuiste of onvolledige niet-financiële informatie	<ul style="list-style-type: none"> • Het management rapporteert structureel te lage CO₂-uitstootcijfers om te voldoen aan duurzaamheidsdoelstellingen waarop hun bonus is gebaseerd. • Het presenteren van betalingen aan politici als “groene donaties” via een zogenaamd duurzaamheidsfonds, terwijl dit fonds in werkelijkheid geen milieubijdrage levert en slechts als dekmantel dient voor omkoping. (greenwashing)
4 Management is pas halverwege het boekjaar aangesteld en wil in het daaropvolgende jaar betere financiële cijfers kunnen presenteren dan in het jaar van aantreden	Presenteren van slechte(re) financiële resultaten in het huidige jaar ('big bath accounting').	<ul style="list-style-type: none"> • doorvoeren van afwaarderingen door een te negatieve inschatting van de waardering van activa • naar voren halen van kosten dan wel onjuiste toerekening van kosten • doorschuiven van omzet naar het volgend boekjaar

	Frauderisicofactor (gebeurtenissen en/of omstandigheden)	Tendentie	Mogelijk frauderisico
5	Er is een voornemen tot (gedeeltelijke) verkoop van de onderneming	Presenteren van goede financiële resultaten en financiële positie om een zo hoog mogelijke verkoopopbrengst te realiseren	<ul style="list-style-type: none"> • zie voorbeeld 1 in deze tabel
6	Er is sprake van één DGA die liever zo min mogelijk belasting betaalt	Creëren van een zo laag mogelijk fiscaal resultaat	<ul style="list-style-type: none"> • privé-uitgaven ten laste laten komen van de onderneming (dubbel voordeel) • ingekochte voorraden niet activeren, maar als kostprijs omzet verwerken • niet-activeren van investeringen, maar deze verwerken als kosten
7	Management vreest voor de eigen baan en/of reputatie	Presenteren van goede financiële resultaten en positie om te voorkomen dat management ontslagen wordt	<ul style="list-style-type: none"> • zie voorbeeld 1 in deze tabel
8	Volgend boekjaar loopt (een belangrijk deel van) de financiering af en is herfinanciering nodig. Dit jaar is mogelijk nog sprake van een 'convenant holiday'	Het management heeft belang bij het zo hoog mogelijk presenteren van schulden en voorzieningen, zodat ruimte wordt gecreëerd om in volgend boekjaar schulden en voorzieningen te laten vrijvallen ten gunste van het resultaat	<ul style="list-style-type: none"> • creëren dan wel te hoog inschatten van voorzieningen • het opvoeren van fictieve schulden • te vroeg inkopen van voorraden en deze niet activeren maar direct als kostprijs omzet verwerken
9	De onderneming heeft last van krapte in de liquiditeit of de onderneming heeft een groter risico op discontinuïteit	Presenteren van goede financiële prestaties en positie	<ul style="list-style-type: none"> • ten onrechte beroep doen op betalingsregelingen (bijvoorbeeld met de Belastingdienst) en/of subsidies • schuiven met belastingen (bijvoorbeeld BTW) door het indienen van onjuiste aangiftes
10	Een gesubsidieerde instelling heeft niet al haar subsidie besteed in het boekjaar	Het management wil voorkomen dat zij (een deel van) de subsidie moet terugbetalen	<ul style="list-style-type: none"> • zo hoog mogelijk verantwoorden van schulden en kosten om zo de besteding van de subsidie te laten zien; • het presenteren van fictieve aangegane verplichtingen • verantwoorden van niet-subsidiabele kosten als (wel) subsidiabele kosten

Tabel 1 – Voorbeelden van frauderisico's door of namens het management

5.2 Het veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording

Volgens Standaard 240.27 moet de accountant bij het identificeren en inschatten van de risico's op een afwijking van materieel belang ten gevolge van fraude uitgaan van de veronderstelling dat er bij de opbrengstverantwoording frauderisico's bestaan en beoordelen 'welke soorten opbrengsten, opbrengsttransacties of beweringen aanleiding geven tot deze risico's'. Het uitgangspunt - de hoofdregel - van de Controlestandaarden is dat er bij de opbrengstverantwoording frauderisico's worden verondersteld.

5.2.1 Hoofdregel

Deze hoofdregel is in Standaard 240 opgenomen na een aantal boekhoudschandalen, waarbij opbrengsten geflatteerd bleken te zijn weergegeven. Standaard 240.27 richt zich op de opbrengstverantwoording en daarmee dus primair op het risico van frauduleuze financiële verslaggeving. Volgens de toelichting (Standaard 240.A29) komt dit er vaak op neer dat de opbrengsten te hoog worden voorgesteld 'door ze bijvoorbeeld te vroeg op te nemen of door fictieve opbrengsten te boeken'. De fraude kan ook bestaan uit te weinig opbrengsten weergeven, 'door ze bijvoorbeeld ten onrechte naar een latere verslagperiode door te schuiven'. De accountant houdt daarom, bij het bepalen van het frauderisico bij de opbrengstverantwoording, rekening met de beweringen voorkomen, volledigheid, nauwkeurigheid, afgrenzing, classificatie en presentatie (Standaard 315.A190).

Het kan hierbij gaan om zowel de prijs- als de hoeveelheidscomponent van de opbrengsten. Het is van belang dat de accountant nagaat hoe die frauduleuze financiële verslaggeving er naar verwachting uit zou kunnen zien, rekening houdend met eventuele tendenties als gevolg van druk of stimulansen (Standaard 240.A30). Als er belangrijke KPI's bestaan of als de beloning van management (deels) afhankelijk is van omzet- of winststijging, is dat een belangrijke frauderisicofactor. Het kan immers een prikkel vormen om opbrengsten te sturen. Die prikkel kan ook bestaan als het bedrijf er financieel slecht voor staat en prestaties beter wil voordoen dan ze in werkelijkheid zijn.

5.2.2 Soorten opbrengsten en soorten opbrengsttransacties

Op basis van Standaard 240.27 dient de accountant te beoordelen welke soorten opbrengsten en/of opbrengsttransacties en beweringen aanleiding geven tot risico's op afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude.

Over wat onder 'soorten opbrengsten' dan wel 'opbrengstcategorieën' moet worden verstaan, geeft Standaard 240 geen verdere duiding. Als handvat het volgende:

- 'soorten opbrengsten' zijn de meer of minder homogene populaties of stromen die overwegend dezelfde karakteristieken hebben. De opbrengsten conform de indeling in (de toelichting van) de jaarrekening, het bestuursverslag of interne rapporteringen (opbrengsten uit X, Y en Z) vormen vaak een goed aanknopingspunt voor deze uitsplitsing;
- bij 'soorten opbrengsttransacties' gaat het om een groep transacties binnen de opbrengsten-stroom. Denk hierbij aan de manier waarop de omzet tot stand komt, zoals: verkoop op rekening versus e-commerce versus contante omzet, percentage of completion versus zero profit, fixed fee versus regie-omzet.
- 'opbrengsten' zijn breder dan alleen 'omzet'. Denk daarbij aan inkomsten uit subsidies, financiële baten of boekwinsten uit verkoop van bedrijfsactiviteiten en incidentele baten die kenmerkend zijn voor de rechtspersoon.

Bij iedere door de accountant onderkende opbrengsten- of transactiesoort kunnen verschillende frauderisicofactoren relevant zijn en zou sprake kunnen zijn van een ander frauderisico. Bijvoorbeeld het opzettelijk verschuiven van opbrengsten die kan leiden tot een te hoge of te lage opbrengstverantwoording of fictieve opbrengstverantwoording (Standaard 240.A29). Het frauderisico ziet niet uitsluitend op de bewering 'volledigheid' maar kan bijvoorbeeld ook toezien op voorkomen, nauwkeurigheid of afgrenzing. Hierbij kan de bewering afgrenzing zowel betrekking hebben op volledigheid als voorkomen van de opbrengsten. Van belang is om de van toepassing zijnde, situatie specifieke, frauderisicofactoren te identificeren.

5.2.3 Evalueren van frauderisicofactoren

Vervolgens kunnen de geïdentificeerde frauderisicofactoren worden geëvalueerd. In [paragraaf 4.2](#) zijn enkele methoden beschreven hoe dat gedaan kan worden. Ook kunnen de elementen van de fraudedriehoek: druk/stimulans, gelegenheid en instelling/rechtvaardiging, zie [paragraaf 3.3](#), weer een handig hulpmiddel zijn. De diepgang van de evaluatie zal afhangen van de omvang en complexiteit ([paragraaf 2.4](#)) van de verschillende soorten opbrengsten en soorten opbrengsttransacties.

Bij de het evalueren van de frauderisicofactoren kunnen de volgende onderdelen worden betrokken:

- samenstelling omzettransacties (bijvoorbeeld lage prijs, hoog volume);
- complexiteit omzettransacties (bijvoorbeeld complexe contractuele voorwaarden) of meerdere prestatieleveringen in één contract; Routinematige ('core business') of niet-routinematige opbrengsttransacties (bijkomende of specifieke opbrengsten);
- gebruik van schattingen (schattingen die een hogere mate van subjectiviteit of onzekerheid met zich meebrengen, zoals de voortgang van een project of het te verwachten aantal retouren);
- verslaggevingsregels: wanneer mag omzet als gerealiseerd worden beschouwd;
- omzet-gerelateerde factoren, zoals beloningsstructuur van het management, prestatie-indicatoren en andere factoren die relevant zijn voor stakeholders.

Voor een overzicht van de relevante overwegingen per element van de fraudedriehoek wordt verwezen naar bijlage 1 van Standaard 240.

5.2.4 Specifiek maken van het veronderstelde frauderisico opbrengstverantwoording

Op basis van de door de accountant onderkende opbrengsten- en/of transactiesoorten, frauderisicofactoren, relevante beweringen (zie [paragraaf 5.2.2](#)) en de evaluatie daarvan (zie [paragraaf 5.2.3](#)) zal de accountant inschatten of sprake is van een frauderisico (of frauderisico's) op een afwijking van materieel belang. De accountant maakt het veronderstelde frauderisico daarmee specifiek voor (een) bepaalde soort(en) opbrengsten, opbrengsttransacties of beweringen. En de accountant kan op basis daarvan vervolgens passende controlewerkzaamheden inrichten.

5.2.5 Het veronderstelde frauderisico opbrengstverantwoording weerleggen

Het is mogelijk dat de accountant in bepaalde opdracht-specifieke omstandigheden, tot de conclusie komt dat bij de opbrengstverantwoording *als geheel* geen risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude bestaat. De redenen van dit 'weerleggen' van het veronderstelde frauderisico moeten in het controledossier worden gedocumenteerd (Standaard 240.48). Dit kan het geval zijn als de accountant -in uitzonderlijke situaties- concludeert dat:

- er geen frauderisicofactoren bestaan inzake de opbrengstverantwoording; of
- de geïdentificeerde frauderisicofactoren rond de opbrengstenverantwoording niet wijzen op het bestaan van een frauderisico in de opbrengstverantwoording, omdat:
 - de accountant het onwaarschijnlijk acht dat het risico zich voordoet;
 - de orde van grootte van het risico niet leidt tot een afwijking van materieel belang (Standaard 240.25 en 240.A25).

In Standaard 240.A31 staat een specifiek voorbeeld van zo'n situatie: er is één soort eenvoudige opbrengst genererende transacties, zoals de huuropbrengst voor één bepaald onroerend goed. Er zijn ook andere situaties denkbaar waarin de accountant kan concluderen dat er geen materieel frauderisico is bij de opbrengst-verantwoording, zoals⁶:

- eenvoudige of ongecompliceerde aanvullende inkomstenbronnen, die worden bepaald door vaste rentetarieven of extern gepubliceerde tarieven.

Van belang daarbij is de overweging van de accountant dat er géén performance indicatoren zijn verbonden aan het behalen van omzettoelstellingen, zoals omzet- of resultaatafhankelijke beloningen of bonussen.

⁶ De hieronder opgenomen situaties zijn overgenomen uit de Exposure Draft van ISA 240 Koninklijke NBA

Let op

De simpele redenering dat de opbrengsten uit veel kleine transacties bestaan (bijvoorbeeld bij een winkel of webshop) en er dáárom geen sprake kan zijn van een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude is géén adequate onderbouwing voor een weerlegging. In die situatie zullen individuele transacties wellicht niet worden gemanipuleerd. Maar dat gebeurt dan eerder door bijvoorbeeld handmatig journaalposten te boeken of door de afgrenzing te veranderen en bijvoorbeeld een weekomzet later of eerder te verantwoorden. Het risico kan ook schuilen in bijvoorbeeld de afwikkeling van retouren, onderlinge leveringen (die niet worden geëlimineerd) of volatiele prijzen. Het risico op frauduleuze opbrengstverantwoording zal daarop dan moeten worden gespecificeerd.

In bovenstaand voorbeeld is er sprake van enige overlap tussen het veronderstelde frauderisico dat het management interne beheersingsmaatregelen doorbreekt en het frauderisico gerelateerd aan opbrengstverantwoording. Voor de controle is het belangrijk dat beide frauderisico's worden onderkend en specifiek worden gemaakt en dat in voorkomende gevallen die samenloop bij de risico-inschatting in aanmerking wordt genomen.

Samengevat zal de veronderstelling dat er bij de opbrengstverantwoording frauderisico's bestaan ertoe leiden dat deze frauderisico's *specifiek worden gemaakt* voor (een) bepaalde soort(en) opbrengsten, opbrengsttransacties of beweringen. Dit is in lijn met Standaard 240.27 en zoals in de voorbeelden van [paragraaf 5.3](#) is uitgewerkt. Professionele oordeelsvorming is hierbij onmisbaar.

Indien sprake is van weerlegging van het veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording *als geheel*, dient dit in het controledossier te worden gedocumenteerd conform Standaard 240.48.

5.3 Voorbeelden voor het specifiek maken van het frauderisico opbrengstverantwoording

Hierna volgen enkele voorbeelden van de veronderstelling dat er bij de opbrengstverantwoording frauderisico's bestaan. Deze voorbeelden zijn niet uniform uitgewerkt, omdat de evaluatie van frauderisicofactoren op meerdere manieren kan plaatsvinden, zoals ook in deze NBA-handreiking wordt beschreven. Bovendien kunnen deze voorbeelden ook bruikbaar zijn voor andere sectoren en typologieën.

Voorbeeld 1: voorkomen en afgrenzing

Een projectontwikkelaar kampt met een daling in de vraag naar een bepaald type project. Dit type zorgt voor een significant deel van de totale opbrengststroom. De projectontwikkelaar is actief in het midden- en kleinbedrijf. Voor de opbrengstverantwoording zijn schattingen van het management noodzakelijk (percentage of completion).

Er zijn diverse frauderisicofactoren te onderkennen, zoals:

- Stimulans/druk: er is sprake van een daling van de vraag naar het projecttype.
- Gelegenheid: de opbrengststransacties voor het projecttype zijn complex, omdat schattingen door het management noodzakelijk zijn.
- Instelling/rechtvaardiging: Deze opbrengstenstroom zorgt voor een significant deel van de omzet.

Er is een frauderisico inzake de beweringen over het voorkomen en de afgrenzing van de opbrengstverantwoording van het projecttype.

Voorbeeld 2: handmatige boekingen

De controlecliënt is een middelgrote retailer (verkoop aan consumenten), die opbrengsten verkrijgt uit verkopen aan consumenten in winkels. In dit voorbeeld gaat het alleen om deze opbrengsten.

Betalingen van verkopen worden grotendeels gedaan met PIN en in beperkte mate nog contant. De gemiddelde opbrengst per klant is klein in relatie tot de totale opbrengst; tegenover alle omzet staan liquide middelen. De verkopen worden direct geregistreerd in het kassasysteem in de winkel. Alle journaalposten worden dagelijks automatisch verwerkt in het boekhoudsysteem door middel van data overdracht vanuit elk kassasysteem. Het is niet mogelijk om in het primaire verkoopproces handmatig journaalposten te boeken in het grootboek. Er zijn hierbij geen leemtes in het interne beheersingssysteem geïdentificeerd, waardoor geen sprake is van een additionele frauderisicofactor.

De beloning van het management is niet afhankelijk van omzet en/of resultaat.

Analyse: er zijn geen indicaties van stimulans/druk, gelegenheid en/of instelling/rechtvaardiging om frauduleuze financiële verslaggeving te plegen met een materiële afwijking ten gevolge van fraude in de opbrengstverantwoording. Op basis hiervan zijn door de accountant geen frauderisicofactoren onderkend.

Echter: de accountant onderkent wél een specifiek frauderisico in de opbrengstverantwoording als gevolg van de mogelijkheid van het onterecht handmatig aanpassen van boekingen, het niet volledig registreren van alle kassa's, of het niet over de volledige periode verwerken van alle kassa's, waardoor het risico bestaat dat verkregen liquide middelen niet worden verantwoord en worden onttrokken. Op deze wijze wordt het frauderisico specifiek gemaakt, waarbij overigens sprake is van enige doublure met het risico op doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het management.

Voorbeeld 3: gemotiveerd weerleggen

De controlecliënt is een beleggingsfonds dat uitsluitend investeert in beursgenoteerde obligaties. Dit fonds genereert inkomsten uitsluitend uit de rente-inkomsten van deze obligaties en uit eventuele waardeinstijgingen bij de verkoop van de obligaties. Er zijn geen andere inkomsten.

- Ten aanzien van de opbrengsten uit rente-inkomsten heeft de accountant geconcludeerd dat de veronderstelling van een frauderisico niet van toepassing is. De accountant heeft deze veronderstelling gemotiveerd weerlegd en daarbij de volgende punten onderzocht, geëvalueerd en gedocumenteerd: De inkomsten zijn overzichtelijk, aangezien het gaat om obligaties. De inkomsten bestaan uit periodieke rente-inkomsten van de obligaties en eventuele winst bij de verkoop van obligaties.
- Deze rente-inkomsten zijn vast en worden regelmatig uitbetaald door de emittenten van de obligaties.
- De beursgenoteerde obligaties hebben dagelijkse beursnoteringen die onafhankelijk worden vastgesteld en publiek beschikbaar zijn, wat zorgt voor een transparante en objectieve waardering.
- De beloning van het management is niet afhankelijk van de prestaties van specifieke obligaties, maar gebaseerd op een vaste structuur of afhankelijk van het totale beheerde vermogen.

Evaluatie van de frauderisicofactoren: er is geen of slechts beperkte stimulans/druk, gelegenheid en instelling/rechtvaardiging waargenomen, want:

- Druk of stimulans:
 - Het beleggingsfonds heeft een stabiele structuur zonder externe druk om financiële prestaties te manipuleren;
 - De inkomsten uit rente zijn voorspelbaar, overzichtelijk en gebaseerd op contractuele verplichtingen van de uitgevers van de obligaties.

- Gelegenheid:
 - De beursgenoteerde obligaties worden dagelijks gewaardeerd op basis van onafhankelijke marktprijzen die publiek beschikbaar zijn;
 - De eenvoudige structuur van inkomsten (twee obligaties, rente en verkoopwinsten) maakt het moeilijker om inkomsten te manipuleren zonder dat dit opgemerkt zou worden.
- Rationalisatie:
 - Er is geen indicatie van een cultuur binnen de organisatie die frauduleus gedrag zou rechtvaardigen;
 - Het management heeft geen directe prikkel om de cijfers te manipuleren gezien de transparantie van de marktwaardering en de vaste beloningsstructuur.

Conclusie

Gezien de voorspelbare en transparante aard van de inkomsten uit de twee beursgenoteerde obligaties, de objectieve marktwaardering, de eenvoudige structuur van de transacties en de entiteiten de afwezigheid van waargenomen druk of stimulansen om te frauderen, is het risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude in deze specifieke situatie niet aan de orde.

Daarom kan de accountant in deze situatie het veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording redelijkerwijs weerleggen.

Voorbeeld 4: huur- en andere opbrengsten bij een woningbouwcorporatie (1)

Bij een woningcorporatie zijn in de jaarrekening van jaar 202X **twee** opbrengstcategorieën opgenomen:

- Opbrengsten uit verhuur (ongeveer 90% van de totale opbrengsten).
- Opbrengsten uit de verkoop van woningen (voorheen huurwoningen), ongeveer 10% van de totale opbrengsten.

De woningcorporatie verhuurt - conform haar doelstelling en kerntaak - alleen sociale woningen aan mensen met een laag inkomen. De corporatie heeft ongeveer 10.000 woningen in bezit en genereert daarmee in het onderhavige boekjaar ongeveer 90% van de totale opbrengsten. De instelling heeft een directie en een RvC; directie en management hebben uitsluitend een vaste beloning.

Evaluatie van de aard van de opbrengststromen/-transacties:

- De verantwoorde huuropbrengsten komen voort uit een eenvoudige opbrengststroom; de transacties zijn homogeen, routinematig en voorspelbaar.
- De huuropbrengsten worden hoofdzakelijk maandelijks vooraf, via automatische incasso, geïndexeerd.
- Er is normaliter een stabiel bestand aan huurwoningen. Echter, dit boekjaar zijn ongeveer 100 woningen aangekocht en zijn ongeveer 500 woningen verkocht aan huurders en derden.
- Er zijn 1.000 woningen verduurzaamd (isolatie/ zonnepanelen), waardoor de energielabels significant zijn verbeterd. De huurprijzen van de betreffende woningen zijn (tussentijds) verhoogd.
- Er zijn tekortkomingen in de interne beheersingsmaatregelen geïdentificeerd in het automatiseringspakket waarmee ook wordt gefactureerd.

Conclusie

Gezien de complexiteit rondom huurverhogingen als gevolg van wijzigingen in energie labels en de geïdentificeerde tekortkomingen in het automatiseringspakket, heeft de accountant een frauderisico inzake de beweringen afgrenzing en de nauwkeurigheid van huuropbrengsten geïdentificeerd.

Volledigheidshalve: de accountant heeft het naast frauderisico op de opbrengstverantwoording ook een frauderisico geïdentificeerd bij de volledigheid van de opbrengsten die samenhangen met de opbrengsten uit de verkoop van woningen.

Voorbeeld 5: huur- en andere opbrengsten bij een woningbouwcorporatie (2)

Bij een woningcorporatie zijn in de jaarrekening van jaar 202X *drie* opbrengstcategorieën opgenomen:

- Opbrengsten uit verhuur.
- Opbrengsten uit projectontwikkeling.
- Opbrengsten uit de verkoop van woningen (voorheen huurwoningen).

De woningcorporatie verhuurt - conform haar doelstelling en kerntaak - alleen sociale woningen aan mensen met een laag inkomen. De corporatie heeft ongeveer 50.000 woningen in bezit en genereert daarmee ongeveer 90% van de totale opbrengsten. De instelling heeft een directie en een RvC; directie en management hebben uitsluitend een vaste beloning.

De verkoop van woningen en projectontwikkeling leiden in jaar 202X tot materiële opbrengsten. Deze activiteiten behoren niet tot de kerntaken van de corporatie; de accountant heeft op basis van deze omstandigheid hierbij een frauderisicofactor heeft onderkend en geëvalueerd. Dit leidt tot een specifiek frauderisico inzake de nauwkeurigheid, het voorkomen en de volledigheid van de opbrengsten die samenhangen met die transacties (opbrengsten uit projectontwikkeling respectievelijk verkoop van woningen).

Ten aanzien van de opbrengsten uit verhuur heeft de accountant geconcludeerd dat er geen sprake is van frauderisicofactoren behorend bij de huuropbrengsten. De accountant heeft dit als volgt geëvalueerd en gedocumenteerd:

- Evaluatie van de aard van de opbrengststromen/-transacties:
 - De verantwoorde huuropbrengsten komen voort uit een opbrengststroom waarbij de transacties homogeen, routinematig en voorspelbaar zijn.
 - De huuropbrengsten worden hoofdzakelijk maandelijks vooraf, via automatische incasso, geïnd.
 - Er is een stabiel bestand aan huurwoningen.
 - Er zijn vaste verhuurprijzen die alleen per 1 juli (procentueel) worden aangepast.
 - Er is in de huidige omstandigheden geen sprake van leegstand.
 - Er is een veelheid aan kleine, individuele transacties.
- Evaluatie van de frauderisicofactoren: er is geen of slechts beperkte stimulans/druk, gelegenheid en instelling/rechtvaardiging, want:
 - Er is geen stimulans om de verantwoording van huuropbrengsten bij te sturen.
 - Er zijn geen tekortkomingen in de interne beheersingsmaatregelen geïdentificeerd, die gelegenheid kunnen scheppen voor frauduleuze financiële verslaggeving of het oneigenlijk onttrekken van activa (en in dat geval zouden leiden tot een additionele frauderisicofactor).

Conclusie

De accountant heeft naar aanleiding van het verkregen inzicht in de omgeving van de klant vastgesteld dat er geen frauderisicofactor aanwezig is voor de huuropbrengsten. De accountant identificeert dan ook geen frauderisico voor de huuropbrengsten.

Volledigheidshalve

De accountant heeft het veronderstelde frauderisico bij de opbrengstverantwoording specifiek gemaakt door frauderisico's te identificeren die zien op de nauwkeurigheid, het voorkomen en de volledigheid van de opbrengsten die samenhangen met de opbrengsten uit projectontwikkeling respectievelijk de verkoop van woningen.

Voorbeeld 6: nauwkeurigheid, afgrenzing en voorkomen

De controlecliënt is een bank die twee belangrijke omzetstromen heeft: renteopbrengsten en commissieopbrengsten. Daarnaast is er één materiele overname gefinancierd.

Renteopbrengsten

Evaluatie van de aard van de opbrengststromen/-transacties:

- Het berekenen van de renteopbrengsten kent een bepaalde mate van complexiteit, omdat er gebruik wordt gemaakt van de effectieve interest methode.
- Er is, bij de maandafsluiting, sprake van handmatige boekingen, wat het risico op fouten of fraude verhoogt.
- Er kan geen rekening worden gehouden met de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen.

Analyse

- Stimulans/druk: De bank kan onder druk staan om sterke financiële resultaten te rapporteren, vooral na een materiële overname die waarschijnlijk gepaard ging met verwachtingen van verhoogde winstgevendheid en groei. Daarnaast is sprake van bonussen en resultaatafhankelijke beloningen. Deze druk kan leiden tot een grotere kans op het fictief opboeken van renteopbrengsten en het verschuiven van omzet tussen periodes.
- Gelegenheid: De complexiteit van de EIR-berekeningen en de betrokkenheid van handmatige boekingen bieden kansen voor fraude.

Conclusie

Gezien de complexiteit van de renteopbrengstenberekeningen onder de effectieve interestmethode en de kansen die handmatige boekingen bieden voor manipulatie, identificeert de accountant een frauderisico bij de beweringen nauwkeurigheid, afgrenzing en classificatie van de opbrengstverantwoording van renteopbrengsten.

Commissieopbrengsten

Evaluatie van de aard van de opbrengststromen/-transacties:

- Commissieopbrengsten zijn afkomstig uit diverse bronnen, zoals vermogensbeheer, beleggingsadvies, en betalingsverkeer. Deze diversiteit vergroot de complexiteit van de berekeningen en de controle.
- De mogelijkheid bestaat dat commissieopbrengsten fictief worden geboekt om de financiële resultaten gunstiger voor te stellen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door het manipuleren van de timing of omvang van de erkende commissies.
- Omzet kan worden verschoven tussen periodes om de resultaten te manipuleren, wat kan leiden tot onnauwkeurige financiële rapportages en mogelijke misleiding van stakeholders.
- De betrokkenheid van handmatige boekingen verhoogt het risico op zowel fouten als fraude, bijvoorbeeld omdat deze kunnen worden gebruikt om de gerapporteerde commissieopbrengsten te manipuleren.
- Vooraf kan geen rekening worden gehouden met de effectiviteit van interne beheersingsmaatregelen.

Analyse

- Stimulans/druk: De bank opereert in een zeer competitieve markt waar kleine verschillen in gerapporteerde prestaties een aanzienlijke invloed kunnen hebben op hun marktpositie en aandelenkoers. Deze druk kan leiden tot een grotere kans op het fictief boeken van commissieopbrengsten en het verschuiven van omzet tussen periodes.
- Gelegenheid: De complexiteit van de commissieopbrengsten, de diversiteit van de bronnen, en de betrokkenheid van handmatige boekingen bieden kansen voor fraude.

- **Instelling/rechtvaardiging:** Het management presenteert veel onder druk en maakt veel overuren. Het management kan prestatie gerelateerde bonussen ontvangen die direct afhankelijk zijn van de gerapporteerde financiële resultaten. Het harde werken en de bonussen kunnen als een rechtvaardiging gezien worden voor het manipuleren van commissieopbrengsten.

Conclusie

Gezien de complexiteit en diversiteit van de commissieopbrengsten, de druk om sterke financiële resultaten te rapporteren, en de kansen die handmatige boekingen bieden voor manipulatie, identificeert de accountant frauderisico's bij de beweringen afgrenzing en voorkomen van de opbrengstverantwoording van de commissieopbrengsten.

Transactiefee overname

Evaluatie van de aard van de opbrengststromen/-transacties:

- Transactiefees uit overnamefinanciering zijn vaak complex en kunnen afkomstig zijn uit verschillende fee-structuren zoals advieskosten, arrangement fees, en succesfees. Hierdoor is de relatie tussen de fee en de onderliggende basis soms moeilijk te leggen.
- De bank kan zich in een positie van belangenverstremgeling bevinden, waarbij beslissingen worden genomen die in het voordeel zijn van de bank of haar medewerkers, maar niet noodzakelijk in het belang van de klant of de aandeelhouders.
- Er kan sprake zijn van omkoping of ongepaste beïnvloeding van beslissers om de deal door te laten gaan, wat kan leiden tot ongeoorloofde commissieopbrengsten.
- Als er bewijs wordt gevonden van corruptie of belangenverstremgeling, kan de bank worden gedwongen om de wederrechtelijk verkregen commissieopbrengsten terug te vorderen. Dit kan aanzienlijke financiële en reputatieschade veroorzaken.

Analyse

- **Stimulans/druk:** De bank kan onder druk staan om te groeien in de overnamebranche. Een groot succes delen met de buitenwereld kan leiden tot het financieren en structuren van meer overnames. Tevens kan sprake zijn van resultaatafhankelijke beloningen (bonussen) bij een succesvolle overname.
- **Gelegenheid:** De complexiteit van de commissieopbrengsten en de diversiteit van de contracten bieden kansen voor fraude.
- **Instelling/rechtvaardiging:** Als er een cultuur van agressieve verslaggeving binnen de bank bestaat, kan dit een norm worden die frauduleuze activiteiten rechtvaardigt.

Conclusie

Gezien de complexiteit en diversiteit van de commissieopbrengsten uit overnamefinanciering en de druk om succes te behalen binnen de overnametak van de bank identificeert de accountant een frauderisico bij de bewering voorkomen van opbrengstverantwoording van deze commissieopbrengsten.

Bijlage Definities

Ten behoeve van het gebruiksgemak zijn hieronder enkele begrippen opgenomen die in deze NBA-handreiking veel worden gebruikt. Deze definities zijn overgenomen uit de begrippenlijst bij de HRA 2024. Omdat niet alle begrippen in de HRA zijn opgenomen, zijn hiervoor nieuwe omschrijvingen toegevoegd.

Bedrijfsrisico: een risico dat voortkomt uit significante voorwaarden, gebeurtenissen, omstandigheden, handelingen of het achterwege laten van handelingen die een nadelig effect kunnen hebben op de mogelijkheid van een entiteit om haar doelstellingen te bereiken en de strategieën uit te voeren, of dat voortkomt uit het vaststellen van ongepaste doelstellingen en strategieën.

Beweringen: al dan niet expliciete uitspraken met betrekking tot de opname, waardering, presentatie en toelichting van informatie in de financiële overzichten die inherent zijn aan de bevestiging door het management dat de financiële overzichten in overeenstemming met het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving zijn opgesteld. Beweringen worden door de accountant gebruikt om de verschillende soorten mogelijke afwijkingen die kunnen voorkomen te overwegen bij het identificeren, inschatten van en inspelen op de risico's op een afwijking van materieel belang.

Evalueren: identificeren en analyseren van de relevante kwesties, inclusief het uitvoeren van verdere werkzaamheden indien noodzakelijk om tot een specifieke conclusie over een aangelegenheid te komen. 'Evaluatie' wordt volgens afspraak alleen gebruikt in relatie tot een reeks van aangelegenheden, inclusief controle-informatie, de resultaten van werkzaamheden en de effectiviteit van de wijze van inspelen van het management op een risico.

Fraude: een opzettelijke handeling door één of meer leden van het management, met governance belaste personen, werknemers of derden, waarbij gebruik wordt gemaakt van misleiding teneinde een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen.

Frauderisico: risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude⁷.

Frauderisicofactoren: gebeurtenissen of omstandigheden die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen of die een gelegenheid scheppen om te frauderen.

Frauduleuze financiële verslaggeving: omvat opzettelijke afwijkingen, met inbegrip van het weglaten van bedragen of toelichtingen in de financiële overzichten, om de gebruikers van de financiële overzichten te misleiden.

Inherent risico: de vatbaarheid van een bewering met betrekking tot een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting voor een afwijking die afzonderlijk of gezamenlijk met andere afwijkingen van materieel belang kan zijn, voordat er rekening wordt gehouden met de eventuele daarop betrekking hebbende interne beheersingsmaatregelen.

Inherente risicofactoren: kenmerken van gebeurtenissen of omstandigheden die de vatbaarheid voor afwijkingen (inherente risico's) beïnvloeden, die het gevolg zijn van fraude of fouten, van een bewering met betrekking tot een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting, voordat rekening wordt gehouden met interne beheersingsmaatregelen. Dergelijke factoren kunnen kwalitatief of kwantitatief zijn en omvatten complexiteit, subjectiviteit, wijzigingen, onzekerheid of vatbaarheid voor afwijkingen als gevolg van tendenties bij het management of andere frauderisicofactoren voor zover ze het inherente risico beïnvloeden.

Inschatten: analyseren van geïdentificeerde risico's om tot een conclusie te komen over hun significantie. 'Inschatten' wordt volgens afspraak alleen gebruikt in relatie tot risico.

⁷ Deze definitie is niet opgenomen in de HRA.
Koninklijke NBA

Interne beheersingsomgeving: omvat de governance- en managementfuncties alsmede de houding, de bekendheid met en de acties van de met governance belaste personen en het management met betrekking tot de interne beheersing van de entiteit en het belang daarvan in de entiteit. De beheersingsomgeving is een bestanddeel van de interne controle.

Interne beheersingssysteem (systeem van interne beheersing): het systeem dat is ontworpen, geïmplementeerd en onderhouden door de met governance belaste personen, management en ander personeel om een redelijke mate van zekerheid te verschaffen over het bereiken van de doelstellingen van een entiteit met betrekking tot de betrouwbaarheid van financiële verslaggeving, effectiviteit en efficiëntie van activiteiten en naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Voor de toepassing van de Standaarden bestaat het interne beheersingssysteem uit vijf onderling verbonden componenten:

- i interne beheersingsomgeving;
- ii het risico-inschattingsproces van de entiteit;
- iii het proces van de entiteit om het interne beheersingssysteem te monitoren;
- iv het informatiesysteem en communicatie; en
- v interne beheersingsactiviteiten.

Interne beheersingsmaatregelen: beleidslijnen of procedures die een entiteit vaststelt om de beheersingsdoelstellingen van het management of de met governance belaste personen te bereiken. In deze context:

- i Beleidslijnen zijn uiteenzettingen over wat wel of niet binnen de entiteit dient te worden gedaan om de interne beheersing te bewerkstelligen. Dergelijke uiteenzettingen kunnen zijn gedocumenteerd, expliciet vermeld in mededelingen, of impliciet door handelingen en beslissingen.
- ii Procedures zijn handelingen om beleidslijnen te implementeren.

Interne beheersingsrisico: het risico dat een afwijking in een bewering met betrekking tot een transactiestroom, rekeningsaldo of toelichting en die afzonderlijk of gezamenlijk met andere afwijkingen van materieel belang kan zijn, niet tijdig wordt voorkomen of gedetecteerd en gecorrigeerd door het interne beheersingssysteem van de entiteit.

Management: de persoon (personen) met de met het dagelijks bestuur verband houdende verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van de activiteiten van de entiteit. Voor bepaalde entiteiten in sommige rechtsgebieden behoren sommige of alle met governance belaste personen tot het management, bijvoorbeeld bij het dagelijks bestuur betrokken leden van een governance-orgaan of een eigenaar-bestuurder.

Materieel belang: in het algemeen worden afwijkingen beschouwd van materieel belang te zijn als redelijkerwijs kan worden verwacht dat zij de economische beslissingen die gebruikers op basis van de financiële overzichten als geheel nemen beïnvloeden.

Oneigenlijke toe-eigening van activa: houdt diefstal van activa van een entiteit in en wordt vaak door werknemers begaan voor relatief kleine en niet van materieel belang zijnde bedragen. Er kunnen echter ook leden van het management bij betrokken zijn, die gewoonlijk beter in staat zijn om oneigenlijke toe-eigeningen zodanig te verbergen of te verhullen dat ze moeilijk te detecteren zijn.

Professionele oordeelsvorming: het toepassen van relevante training, kennis en ervaring in de context van Standaarden inzake controle, verslaggeving en ethiek, bij het maken van weloverwogen keuzes over de te treffen maatregelen in de omstandigheden van de controleopdracht.

Professioneel-kritische instelling: een houding die onder meer gekenmerkt wordt door een onderzoekende instelling, het alert zijn op omstandigheden die kunnen duiden op eventuele afwijkingen die het gevolg zijn van fouten of fraude en een kritische evaluatie van controle-informatie.

Risico-inschattingswerkzaamheden van de accountant: de controlewerkzaamheden die zijn opgezet en

uitgevoerd om de risico's op een afwijking van materieel belang, als gevolg van fraude of fouten, te identificeren en in te schatten op het niveau van de financiële overzichten en op het niveau van beweringen.

Risico-inschattingswerkzaamheden van de entiteit: onderdeel van interne beheersing is het proces van de entiteit voor het identificeren van bedrijfsrisico's die relevant zijn in het kader van de doelstellingen van de financiële verslaggeving en om te beslissen tot het ondernemen van acties om op deze risico's in te spelen, en anderzijds over de resultaten van dit proces.

Risico op een afwijking van materieel belang: het risico dat de financiële overzichten, voorafgaand aan een controle, een afwijking van materieel belang bevatten. Dit risico bestaat uit twee componenten, als volgt beschreven op het niveau van beweringen:

1. inherent risico – de vatbaarheid van een bewering met betrekking tot een transactiestroom, rekeningsaldo of in de financiële overzichten opgenomen toelichting voor een afwijking die afzonderlijk of gezamenlijk met andere afwijkingen van materieel belang kan zijn, voordat er rekening wordt gehouden met de eventuele daarop betrekking hebbende interne beheersingsmaatregelen;
2. intern beheersingsrisico – het risico dat een afwijking kan voorkomen in een bewering met betrekking tot een transactiestroom, rekeningsaldo of een in de financiële overzichten opgenomen toelichting die, afzonderlijk of gezamenlijk met andere afwijkingen van materieel belang kan zijn, niet tijdig wordt voorkomen, gedetecteerd en gecorrigeerd door de interne beheersing van de entiteit.

Tendentie bij het management: een gebrek aan neutraliteit van het management bij het opstellen van informatie.

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

Mercuriusplein 3
2132 HA Hoofddorp
Postbus 242
2130 AE Hoofddorp

T 088 4960 301
E nba@nba.nl
I www.nba.nl